

Appendix 2

(François Grosjean, *Ko vecāki vēlas zināt par bilingvismu*)

1. Kā var noteikt, vai bērniem ir pietiekams kontakts ar katru no valodām? Ja bērni paralēli apgūst divas valodas un vecāki ar nolūku lieto stratēģiju, kas ietver abas valodas, ir svarīgi, lai bērni dzird (saskaras) ar katru valodu katru vai gandrīz katru dienu. Ja vecāku mērķis ir vienkārši nodrošināt bērnam kontaktu ar otru valodu, tad tik bieža saskare nav nepieciešama. Bet, ja viņi vēlas, lai bērns ikdienā lietu divas valodas, tad ir nepieciešama plaša saskare ar katru no tām. Domājot par saskares formu, ir jāņem vērā divi aspekti. Pirmkārt, ir jānodrošina saskare ar cilvēkiem (runāšana, spēlēšanās vai lasīšana), nevis tikai ar DVD vai televīziju. Bērni apgūst valodu, ja viņi konstatēs, ka tā viņiem ir nepieciešama, un šādu nepieciešamību rada saskare ar cilvēkiem. Otrkārt, ja vien tas ir iespējams, būtu nepieciešams iekārtojot situācijas, kurās bērnam ir saskare ar cilvēkiem, kuri neprot otru valodu, lai viņi valodu dzirdētu bez otras valodas elementiem, proti, kodu pārslēgšanās un aizgūvumiem. Bilingvālā vidē otras valodas elementu ienākšana ir normāla, tomēr ir būtiski panākt, lai bilingvāli bērni konstatētu, ka viņi nonāks arī monolingvālās situācijās, kurās viņi varēs izmantot tikai vienu valodu. Treškārt, nav iespējams precīzi izmērīt, cik daudz ir „pietiekami daudz saskares”, bet, ja bērns sāk dominējoši sazināties vienā valodā un sāk nesaprast vai nerunāt otrā, tad saskari ar viņa otru valodu ir nepieciešams pastiprināt.

2. Kas ir „labākā” metode, kā nodrošināt, lai bērns izaug bilingvāls (piemēram, „viens vecāks – viena valoda”, „minoritātes valoda mājās” utt.)? Personīgi es par labāku pieeju uzskatu un vecākiem, kuri vēlas, lai viņu bērns izaug divvalodīgs, iesaku mājās lietot vienu valodu (parasti minoritātes valodu), bet otru valodu ārpus mājas (es to dēvēju par „mājās – ārpus mājas” stratēģiju). Tas var nozīmēt, ka, lai nodrošinātu, ka mājās visi lieto vienu un to pašu valodu, vienam no vecākiem ar bērnu ir jārunā savā otrajā (vai trešajā) valodā. Papildus tam, lai stiprinātu šīs valodas pamatu, ar bērnu tajā vajadzētu sazināties arī personām, kas nav vecāki (piemēram, citi ģimenes locekļi, draugi utt.). Ārpus mājas lietotā valoda parasti būs sabiedrības vairākuma un skolā lietotā valoda, līdz ar to tai nebūs grūtību nostiprināties. Šāda stratēģija nodrošinās, ka ar vājāko valodu (mājas valodu) būs daudz plašāka saskare nekā tad, ja to lieto tikai viens no vecākiem, kā tas notiek, izmantojot stratēģiju „viens vecāks – viena valoda”. Papildus tam, bērnam tas sniegs lielāku skaidrību – mājās ir jālieto X valoda, bet ārpus mājām Y valoda.

3. Vai var pārslēgties no vienas metodes uz otru vai mājās pārslēgties no vienas valodas uz otru? Pārmaiņas dzīvē var mainīt valodu lietojumu ģimenē, piemēram, ģimenei pārstrukturējoties vai pārceļoties uz citu valsti vai reģionu, kur vairākums runā citā valodā. Kad tas notiek, ir normāli, ja vecāki pielāgo arī valodu lietojumu ģimenē. Ja mērķis ir turpināt audzināt bērnu kā bilingvālu, ir jāņem vērā divi aspekti. Vispirms, galvenais aspekts ir nodrošināt nepieciešamību pēc abām valodām. Šeit es domāju reālu, komunikatīvu nepieciešamību pēc valodas, nevis vecāku spiedienu. Bērni ļoti precīzi nosaka, vai ir vērts pūlēties uzturēt savas valodas zināšanas vai ļaut tām pagaist. Ja viņi zina, ka abi vecāki prot vienu no valodām, viņi drīzāk mēģinās runāt tikai tajā un no otras atbrīvosies. Bērni ļoti ātri var kādu valodu apgūt vai atbrīvoties no tās, atkarībā no tā, vai pēc tās viņiem ir vajadzība vai tādas nav. Tādēļ vecākiem vajadzētu pārdomāt, ar kādām metodēm radīt un uzturēt nepieciešamību zināt katru valodu. Otrais aspekts ir tas, ka ar bērnu, ja viņš/a ir pietiekami liels/a, ir jāpārrunā, ja tiek mainīta valodu lietošanas stratēģija. Bērni savā attīstībā iziet cauri periodam, kad valodas un personas saite ir samērā stipri izteikta. Ja izmaiņas stratēģijā nozīmē to, ka pieaugušais tagad ar bērnu sarunāsies citā valodā, tad pārejas periodā ir nepieciešams pievērst papildus uzmanību, novērojot bērna reakciju uz pārmaiņām un vajadzības gadījumā atbilstoši rīkojoties. Es ieteiktu neveikt pēkšņas izmaiņas stratēģijā, bet gan ieviest tās īsā laika periodā, precīzs pārejas perioda garums būs atkarīgs no bērna reakcijas uz pārmaiņām.

4. Vienkāršā valodā – ko saka pētījumi par bilingvisma/multilingvisma priekšrocībām salīdzinājumā ar monolingvismu? Bilingvismam ir daudz priekšrocību: var sazināties ar dažādās valodās runājošiem dažādu kultūru pārstāvjiem, sazināties ar radniekiem, ar kuriem citādi sazināties nebūtu iespējams, lasīt literatūru vairākās valodās, atvieglot citu valodu apgūšanu, veicināt atvērtību un iegūt dažādus skatījumus uz dzīvi, paaugstināt nodarbinātības iespējas, palīdzēt citiem, kuru valodu un kultūru pārzini utt. Šie iemesli kā tādi nav balstīti pētījumos – tie ir cilvēku, bieži bilingvālu, viedokļi – bet tie ir pārlicinoši un tiek bieži minēti. Runājot par ieguvumiem, uz kuriem norāda pētījumi, ir svarīgi būt uzmanīgiem, interpretējot senāku pētījumu rezultātus, jo tajos bieži netika kontrolēti svarīgi faktori. Pēdējā laika pētījumi norāda, ka bilingvāli bērni ir veiksmīgāki par monolingviem dažās jomās (piemēram, uzdevumi, kas novērtē uzmanības kontroli, sauktu arī par selektīvo kontroli), viņi ir tikpat veiksmīgi kā monolingvi citās jomās (piemēram, uzdevumi, kas novērtē spēju analizēt struktūru), bet dažos gadījumos viņi var būt mazāk veiksmīgi par monolingviem (piemēram, vārdu krājuma novērtējumos, kas tiek veikti vienā valodā, ja bērnam dominē vienas valodas zināšanas). Pēdējo rezultātu var izskaidrot ar komplementaritātes principu, saskaņā ar kuru bilingvi parasti apgūst un lieto katru no valodām citiem mērķiem dažādās dzīves situācijās un saziņai ar dažādiem cilvēkiem. Dažādas dzīves situācijas bieži pieprasa atšķirīgu valodu lietojumu. Diemžēl pētījumos šis aspekts reti tiek ņemts vērā, tādēļ bilingvāli bērni tiek nepamatoti novērtēti zemāk par ar saviem monolingvālajiem biedriem.

5. Vai var bērnu audzināt valodā, kas nav dzimtā, pat ja vecāki šo valodu nezina pilnīgi perfekti (bet diezgan labi) un viņiem nav nevainojamas šīs valodas izrunas (bet tā ir diezgan laba)? Būtiskākais faktors, bērnam apgūstot divas (vai vairākas) valodas un uzturot tās, ir nepieciešamība pēc šīm valodām: sazināties ar vecākiem un ģimenes locekļiem, piedalīties ikdienas rūpēs vai skolas aktivitātēs, sazināties ar savas kopienas pārstāvjiem utt. Ja vecāki spēj radīt nepieciešamību pēc vairāk nekā vienas valodas un citi apstākļi tam ir labvēlīgi, tad bērni kļūs divvalodīgi. Divi no šiem citiem apstākļiem ir arī jautājumā ietvertais valodas uztveres daudzums un tā veids. Šeit ir jānorāda uz diviem aspektiem. Pirmkārt, valodas perfekta nepārziņāšana un akcenta esamība nav iemesls, lai ar bērnu šajā valodā nesarunātos. Galu galā, ģimenēs, kurās tiek izmantota stratēģija „viena valoda mājās, otra ārpus mājas”, bieži kādam no vecākiem šī nav dzimtā valoda. Ievērojiet, ka daudzās ģimenēs, kuras ir pārcēlušās uz citu lingvistisko reģionu vai valsti un kurās bērni mācās citās valodās, to locekļiem nav izcilu šīs zemes valodas zināšanu. Otrkārt, bērniem ārkārtīgi svarīga ir pēc iespējas plašāka saskarsme ar katru no valodām. Tādēļ vecākiem, kuri valodu zina ne pārāk labi, bet kuri to lieto saziņai ar saviem bērniem, būtu jāmeklē veidi, kā palielināt sava bērna saskarsmi ar šo valodu. Dažkārt tas ir viegli (piemēram, ja tā ir vietējās sabiedrības vai skolas valoda), bet dažkārt sarežģītāk.

6. Vai ir kādi īpaši zelta likumi, kurus

vajadzētu ņemt vērā katrai ģimenei, audzinot divvalodīgus bērnus? Nav divu vienādu bilingvālu ģimeņu, tādēļ ir sarežģīti nosaukt likumus, kas būtu vienādi piemēroti visiem. Personīgi es uzsvertu vairākus punktus. Vispirms, vecākiem būtu skaidri jāzina, kādi faktori bērniem palīdz papildus dzimtajai valodai apgūt otru valodu. Stūrakmens ir nepieciešamība pēc valodas, bez tās bērns var vienkārši valodu neapgūt. Tomēr kritiski svarīgi ir arī citi faktori, tostarp saskares ar valodu daudzums un tās veids, valodas loma ģimenē, skolā un kopienā, kā arī attieksme pret valodu, kultūru un divvalodību. Otrkārt, ja vien iespējams, bērniem būtu regulāri jānonāk monolingvālās situācijās, kurās ir iespējams izmantot tikai vienu no valodām (šis punkts ir jau minēts iepriekš). Ģimenēs, kurās aug bilingvāli bērni, ir arī bilingvāli pieaugušie, tādējādi veicinot bilingvālu komunikāciju – kodu pārslēgšanu un aizguvumu lietošanu. Tas ir diezgan dabiski un to nevajadzētu censties mainīt. Tomēr bērniem vajadzētu nonākt arī situācijās, kurās viņi var lietot tikai vienu no valodām, lai viņi palēnām iemācās pārslēgties starp monolingvālu un bilingvālu komunikācijas veidu. Treškārt, lai vecākiem izdotos izaudzināt bērnus bilingvālus, svarīgs ir atbalsts no apkārtnē. Savukārt vecākiem ir ļoti jāatbalsta savu bērnu valodu zināšanas un to lietošana. Bērniem paaugoties, vecākiem būtu jāaprunājas ar viņiem par bilingvismu un bikulturālismu (ja ir iesaistītas vairākas kultūras). Pašlaik literatūras par bilingvismu ir pietiekami daudz, lai informētu vecākus, ko nozīmē sadzīvot ar divām vai vairākām valodām. Visbeidzot, bērnu bilingvismam vajadzētu būt prieka avotam gan vecākiem, gan bērniem, pat ja dažkārt rodas zināmi sarežģījumi (piemēram, pirmajās skolas dienās, ja skolā tiek lietota bērna vājākā valoda, situācijas, kurās bērns tiek ķircināts vai apvainots utt.). Ja pienāk brīdis, kad sarežģījumu ir vairāk nekā prieka avotu, tad vecākiem ir svarīgi iejaukties, lai mainītu katras bērna valodas svarīgumu un lomu. **7. Vai vienam no vecākiem ir vērts ar bērnu sazināties savā valodā, ja viņš/a ar bērnu pavada pavisam maz laika?** Ja saskare ar vienu valodu ir mazāka nekā ar citu, tad bērns visticamāk šo valodu apgūs ne pārāk labi, tomēr viņam ar to būs bijusi vismaz kaut kāda saskare. Papildus tam, vecākam, kurš savu bērnu satiek retāk, svarīga ir pati apziņa, ka bērnam ir saskare ar viņa valodu. Protams nevajadzētu cerēt uz pārlieku augstiem rezultātiem, ja saskare ar valodu ir nepietiekami svarīga. Tomēr dzīvē mēdz notikt dažādas izmaiņas, un vājākā valoda var pēkšņi ieņemt būtiskāku lomu, tādēļ es to neizslēgtu no bērna dzīves. **8. Kā reaģēt uz situāciju, kad ģimenē ir vairāk par divām valodām, un kā pievienot vēl vienu valodu jau tā bilingvālai mājāsaimniecībai?** Daudzas ģimenes sadzīvo ar vairāk nekā divām valodām, kad katrs no vecākiem runā savā valodā, bet cits aprūpētājs (vai skolotājs skolā) runā trešajā valodā. Šeit ir jāpasvītro divi aspekti. Pirmkārt, lai bērns apgūtu divas vai vairāk valodas, ir jābūt nepieciešamībai (un citiem papildinošajiem faktoriem). Otrkārt, vajadzētu pārdomāt, kāda būs bērna saskare ar katru no valodām un kā būs iespējams izveidot monolingvālas komunikācijas situācijas. Ja vecāki konstatē, ka bērna saskare ar trešo valodu būs nepietiekama un reālu nepieciešamību pēc šīs valodas nav iespējams noorganizēt, tad varbūt ir vērts atlikt tās aktualizēšanu. **9. Kas notiks ar bērnu bilingvismu, kad viņi sāks apmeklēt skolu vietējās kopienas valodā?** Ja viena no bērnu valodām jau tagad ir kopienas/skolas valoda, tad, uzsākot apmeklēt skolu, tā piedzīvos neticamu izrāvienu. Tam ir vairāki cēloņi: tā tiks lietota daudz vairāk nekā iepriekš un tās lietošanas situācijas paplašināsies, to lietos vienaudži un skolotāji (jauni un svarīgi cilvēki bērnu dzīvē), tā būs valoda, kurā tiks sperti pirmie soļi lasītprasme. Tikai dažu mēnešu laikā tā var kļūt par bērnu dominējošo valodu, kuru viņi lietos arvien vairāk un nesīs sev līdzi mājās (līdz ar mājasdarbiem, draugiem utt.). Viņi var pat sākt to lietot, sarunājoties ar saviem vecākiem, lai neatšķirtos no citiem bērniem. Ir labi zināms, ka laikā starp sešu gadu un agrīnā padsmītgadnieka vecumu daudzi bērni pāriet uz vairākuma lietoto valodu un samazina vājākās, mājas valodas lietojumu. Daži var pat vispār atteikties sarunāties mājas valodā ar saviem vecākiem un citiem ģimenes locekļiem. Tādēļ vecāki var vēlēties izmantot dažādas vājākās valodas stiprināšanas stratēģijas. Ja viņi var atrast veidus, kā valodu „noturēt” līdz agrīnā padsmītgadnieka vecumam, tad ir ļoti liela iespēja, ka vājākā valoda atradīs sev nišu un bērna bilingvisms stabilizēsies, pat ja par viņu galveno valodu kļūs vairākuma valoda. **10. Ko darīt, ja bērniem tiek diagnosticēti valodas apguves traucējumi un bilingvisms/multilingvisms tiek minēts kā traucējumu cēlonis? Vai drīkst rīkoties pretēji runas terapeita / skolas terapeita norādēm un turpināt mājās sazināties dzimtajā valodā?** Bilingvisma pētniece un runas terapeite Zuzanna Depke (Susanne Döpke) stingri norāda, ka bilingvisms nevar būt valodas apguves aiztures un valodas traucējumu cēlonis. Viņa uzsver, ka mājas valodas lietošanas pārtraukšana neuzlabos bērna spējas vairākuma (skolas) valodā, gluži pretēji, var veidoties citas traucējošas sekas. Daži profesionāļi turpina izplatīt populāro un kļūdaino uzskatu, ka, vecākiem pārejot uz vienu valodu, problēmas mazināsies. Patiesībā ģimenes valodu ekoloģijā nevajadzētu mainīt neko, jo atteikšanās no valodas nesamazinās traucējumu izpausmes. Ir arī zināms, ka gan monolingvāliem, gan bilingvāliem bērniem ar specifiskiem valodas traucējumiem (SVT) to izpausmes ir vienas un tās pašas. Tā kā nav nekāda empīriskā pamatojuma dažu profesionāļu ieteikumiem pārstāt runāt vienā no valodām (parasti mājas valodā), bilingvālu bērnu vecākiem vajadzētu turpināt to lietot. Vienlaikus šādā situācijā ārkārtīgi svarīga ir stabilas un pamatotas ģimenes stratēģijas izveidošana, faktoru, kas uzlabos bilingvismu, apzināšanās, kā arī plašs atbalsts no ģimenes, draugiem, kā arī profesionāļiem, kuri strādā ar viņu bērniem, tostarp skolotājiem un valodas patologiem. **11. Kā ir ar kultūras jautājumiem, piemēram, bilingvālu bērnu asimilēšanos sabiedrībā, vienlaikus saglabājot saikni ar vecāku kultūrām?** Ja bilingvāli bērni saskaras ar divām vai vairākām kultūrām (piemēram, viena ir mājās, bet cita apkārtnē sabiedrībā), tad vecākiem vajadzētu apzināties, ko nozīmē būt bikulturālam un identificēties ar savām kultūrām. Tā kā kļūt bikulturālam dažkārt ir sarežģītāk nekā kļūt bilingvālam, vecākiem būtu svarīgi ar saviem bērniem pavadīt vairāk laika, jo sevišķi pusaudžu vecumā, lai palīdzētu viņiem sadzīvot ar savu bikulturālismu. Daži jaunieša vecumā izvēlas piederēt tikai vienai kultūrai, vai nu kultūrai A, vai B, tomēr tādējādi viņi novēršas no vienas no savām kultūrām, un vēlāk viņi var nožēlot savu izvēli. Citi var noraidīt abas kultūras. Arī šis nav vēlams risinājums, jo tādējādi viņi lielākoties jūties margināli vai nestabili. Vislabākais risinājums ir identificēties ar abām kultūrām, gan A, gan B, dažkārt dažādās izteiktības pakāpēs, tādējādi pilnībā pieņemot savu bikulturālismu. Lai nonāktu līdz šādam identitātes lēmumam, var būt nepieciešams zināms laiks, un ir ārkārtīgi svarīgi, lai jaunajam cilvēkam šajā ceļā palīdzētu viņa/s vecāki, ģimenes locekļi un draugi. Bikulturāļi, kuriem ļauj būt tādiem, kādi viņi ir un kuri pieņem savu duālo mantojumu, ir nenovērtējami sabiedrības locekļi, kuri palīdz nojaukt barjeras starp savām kultūrām.